

VILNIAUS ŽEMUTINĖS PILIES PIETINĖS DALIES BEI VALDOVŲ RŪMŲ PIETINIO KORPUSO 2004–2006 M. TYRIMAI

Eglė MONTVILAITĖ, Egidijus OŽALAS

Nuo 2002 m. prasidėjusiems Valdovų rūmų atstatymo darbams išibėgėjus, didėjo ir archeologinių bei architektūrinių tyrimų apimtys. Kadangi rūmų atstatymas prasidėjo nuo P korpuso, jo išorėje 2002–2003 m. buvo iškasti plotai 4–5 ir 7–8. Nuo 2004 m. tyrimai palei P korpusą tęsti toliau (1 pav.).

2003 m. tirtu ploto 8 V kraštas sutapo su P korpuso V priestatu bei į P nuo jo esančia atitvarine siena. Kadangi baigus ploto 8 tyrimus buvo labai smarkiai pažemintas gruntinio vandens lygis, 2004 m. buvo nutarta pabandyti pratęsti dar 1996 m. pradėtus P korpuso V priestato (P vartų bokšto) tyrimus. Šiame tyrimų plote, įvardytame plotu 9, buvo pasiektas žemės, patikslinta visų priestato sienų apačia bei surastos dar vieno ikigotikinės sienos kontraforso (M 35) liekanos. Šis kontraforsas, kaip ir į R nuo jo rasti kontraforsai M 34, M 11, M 10, buvo statytas ant medinio rostverko. Kontraforsas M 35 nugriautas beveik iki pat rostverko statant rūmų P korpuso priestatą.

Projektuojant įvažiavimą į rūmų P korpuso vartus, kilo klausimas, ar tikrai nuo rūmų P korpuso V priestato prasidedanti atitvarinė siena nekeičia krypties ir tęsiasi pilies P vartų link. Buvo nutarta tarp pilies vartų ir rūmų atlikti tyrimus ir patikslinti atitvarinės sienos vietą ir kryptį. Tam iškasta 4,5–5 m dydžio perkasa, pavadinta plotu 10. Jame 0,9–1 m gylyje rastas XIX a. akmeninis grindinys, po kuriuo rastos ne tik atitvarinės sienos liekanos, bet ir dar vienas mūras. Tai greičiausiai XVIII a. Žemės teismo rūmų V sie-

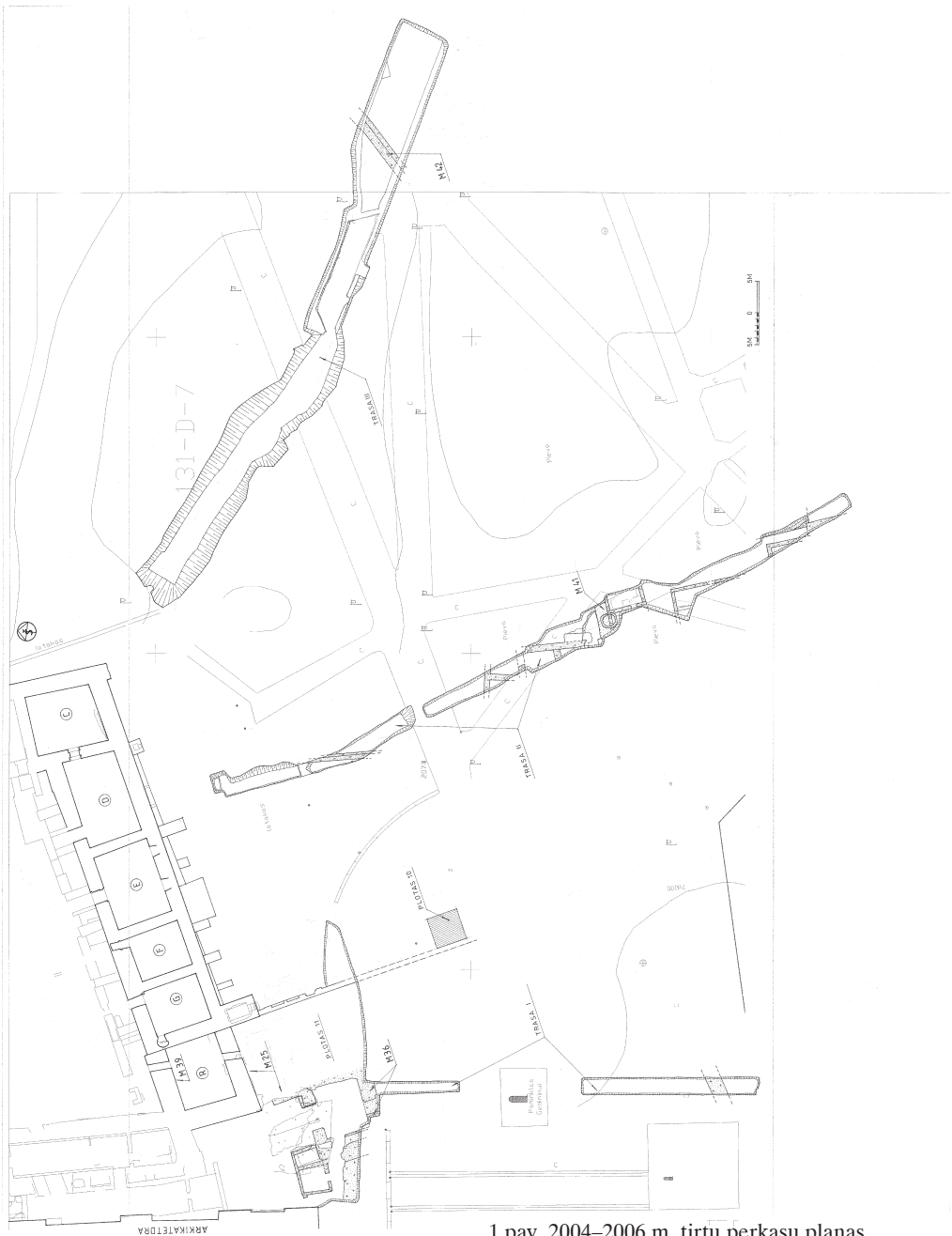
na. Pasiekus 1,7 m gylį tyrimai buvo baigti. Bendras tyrimų plotas sudarė 23 m².

Tarp šv. Kazimiero koplyčios ir nuo rūmų P korpuso V priestato prasidedančios atitvarinės sienos 2004–2006 m. buvo suformuotas plotas 11. Į šį plotą pateko ir kelios ankstesnės perkasos: 1964 m. iškastos šiluminės trasos dalis nuo rūsio Y (rūsio tarp Katedros ir Valdovų rūmų) ir posūkio link Pilies gatvės, aprašyta tuomet ją tyrusio A. Tautavičiaus, šurfas prie Kazimiero koplyčios, iškastas 1984–1988 m., 2002 m. tirtas plotas 4, lietaus nuotekų trasos dalis, įrengta 1999–2000 m. atliekant Katedros aikštės rekonstrukciją. Taip pat pateko ir 1994, 1997–1999 m. tirti plotai į P bei 1994, 1997 m. tirti plotai į V nuo P vartų patalpos. Bendras tyrimų plotas sudarė apie 630 m². Kadangi tyrimų plotas buvo didelis, o įvairių komunikacijų trasų gana daug, jo tyrimai vyko 3 metus.

Tyrimų plotas buvo suskirstytas į tris dalis: R dalį – į R nuo atitvarinės sienos, centrinę dalį – tarp atitvarinės sienos ir M 25, ir V dalį – tarp M 25 ir šv. Kazimiero koplyčios.

Ploto 11 R dalis – tai 2003 m. tirtu ploto 8 tęsinys (iki 3 m pločio juosta palei ploto 8 PV kampą). Šiame plote buvo pasiektas atitvarinės sienos viršus ir apačia, surastas plytų grindinio, sukлото palei atitvarinės sienos R pasienį, tęsinys.

Ploto 11 centrinėje ir V dalyje dabartinis žemės paviršius yra ties H_{abs} 94,70–94,90 m. Apie 2 m gylyje ties H_{abs} 93,00–93,30 m buvo rasta XIX a. statinio V pusė. Jo R dalis virš atitvarinės sienos buvo rasta 2003 m. plote 8.

1 pav. 2004–2006 m. tirtų perkasiu planas.

R. Ašmenaitės brėž.

Fig. 1. Plan of the trenches excavated during 2004–2006.

Ties H_{abs} 93,00 m į V nuo atitvarinės sienos išsiskyrė kietai suplūktas paviršius. Tikriausiai tai XIX a. pradžioje susiformavęs paviršius. Giliau, ties H_{abs} 92,40–92,60 m, rastas I akmenų grindinys, datuojamas XVII a. pradžia. Juo buvo išgrįstas visas plotas tarp atitvarinės sienos ir Kazimiero koplyčios. Iki šio grindinio centrinė ir V ploto 11 dalys formavosi vienodai. Po juo pasirodė ankstesnių mūrų viršus.

Nuo rūmų PV kampo į P tęsiasi ikigotikinė siena su kontraforsais M 25, žinoma jau nuo 1997 m. tyrimų. Sieną į P tęsiasi bent 16 m. Už 4 m, į P nuo rūmų PV kampo, virš nuardyto kontraforso M 25C dar 1997 m. buvo surasta neaiškaus mūro dalis. 2004 m. pavyko šį mūrą visiškai atkasti. Atrodo, kad XVI a., greičiausiai jo antroje pusėje, vietoj 1,7x0,7 m dydžio kontraforso buvo išmūrytas 2x4 m dydžio kontraforas M 51. Į P nuo šio kontraforso, palei M 25 R pakraštį yra primūryta į P plėtėjanti siena, kuri už 18 m nuo rūmų PV kampo pereina į puslankį (M 52). Ar tai apskritimo formos pamatas, virš kurio buvo statinys, ar dar vienas savotiško M 25 kontraforso pamatas, lieka neaišku.

Į V nuo M 25 atkastas iki šių tyrimų nežinotas vartų bokštas, įvardytas kaip M 36. Tai 14 m pločio ir 22 m ilgio statinys, mūrytas iš akmenų ir plytų, jungtų vendiniu plytų rišimu. Prie jo V sienos stovėjo 4,5x5 m dydžio mūrinis vieno aukšto pastatas, iš kurio buvo galima patekti į 3,5x4 m dydžio rūšį šalia vartų bokšto ŠV kampo. Būtent šį statinį 1964 m. A. Tautavičius įvardijo kaip gotikinį pastatą šalia šv. Kazimiero koplyčios. Šio pastato statybos pradžia nėra visiškai aiški (XV a. pabaiga – XVI a.), bet jo, kaip ir vartų bokšto M 36 nugriovimo laikas yra žinomas. Šie pastatai buvo nugriauti prieš pat šv. Kazimiero

koplyčios statybą. Atrodo, kad nuo vartų bokšto PV kampo PV kryptimi buvusi siena su kontraforsais, kurią į P nuo šv. Kazimiero koplyčios 1999–2000 m. Katedros aikštės tyrimų metu surado archeologas K. Katalynas.

Ties rūmų V ir P korpuso sandūra buvo pratęsti 1994 m. pradėti tyrimai. Čia rasti 3 akmeniniai ir 5 mediniai grindiniai, žinomi jau iš 1994 ir 1997 m. tyrimų. Po rūmų kampu surastas ir ikigotikinio mūro M 19 kampas, įvardytas kaip M 19B. Šis mūras, atsidūręs po V ir P korpusų sandūra, turėjo labai aiškų angokraštį. Mūro viršus rastas ties H_{abs} 91,20 m (nors sienoje galėjo išlikti ir aukščiau), apačia ties H_{abs} 88,95 m. Atsižvelgiant į 1994 m. rasto mūro M19, 2004 m. V korpuso H rūsyje rasto mūro M19A, bei pastarojo (M 19B) padėtį, galima teigti, kad šioje vietoje buvę dar ankstesni vartai. Būtent pro šiuos vartus (gal ir vienintelius?) ir buvo patenkama į kiemą, iš Š ginamą M 1, iš V – M 1A ir M 1B, iš P – M 4 ir M 13.

Surasti dveji vartai (M 19 ir M 36) paaiškina ir grindinių gausą į P nuo rūmų P korpuso. Nei M 19A, nei M 19B išlikęs viršus nėra aiškus (tam reikėtų beveik nugriauti rūmų V korpuso V sieną), o M 19 viršus buvo rastas ties H_{abs} 92,16 m. Tarp M 19 ir M 36 tokiame aukštyje buvęs II akmenų grindinys – paskutinis grindinys, ejęs per vartų bokštą M 36. Kol kas neaišku, kada buvo nugriauti vartai M 19, bet tikrai ne vėliau kaip XVI–XVII a. sandūroje. Tai reikėtų, kad kurį laiką, ir matyt, netrumpą, M 19 ir M 36 stovėjo kartu. Būtent čia XIV–XVI a. buvo P vartai į aikštelę, nuo XVI a. tapusią rūmų kiemu. Prie M 25 ir M 36 rasti įvairių mūrų pamatai, atsiradę jau XVI a., kai senieji mūrai buvo remontuojami arba keičiama jų paskirtis. Jie įvardyti M 51 – M 57.

Plote 11 bei P vartų patalpoje R vykę tyrimai tik patvirtino ankstesnius spėjimus, kad vartų patalpa statyta XVI–XVII a. sandūroje kartu su šv. Kazimiero koplyčia. Ir vienoje, ir kitoje pamato pusėje aiškus pamato įkaskimo paviršius, neleidžiantis statybos pradžios nukelti į XVI a. vidurį ar į dar ankstesnius laikus. Ploto 11 V dalyje tik keliose vietose buvo iškasti gilesni šurfai, o įžemis pasiektas tik šalia M 19B. Visur kitur paliktas XVI a. antros pusės paviršius, buvęs iki šv. Kazimiero koplyčios statybos.

Ploto 11 centrinėje dalyje po I akmenų grindiniu apie 2,5 m tęsiasi supiltiniai sluoksniai. Juose rasta statybinės keramikos (daugiausia plokštinių čerpių, nerviūrinių plytų) ir buitinės keramikos fragmentų. Iškart po I akmenų grindiniu rasta gana daug plokštinių XVI a. pabaigos – XVII a. pradžios koklių. Polichrominiai kokliai su kiliminiu raštu, geometrinio ornamentu bei herbiniai su Radvilų ereliu pirmą kartą čia rasti 1997 m. Taip pat rasta ir žalia glazūra padengtų koklių. Tai kokliai su treliažo, apkaustų, rugiaagėlių or-

2 pav. Ploto 11 centrinės dalies vaizdas iš R.
V. Abramausko nuotr.

Fig. 2. View from the E of the central part of section 11.

namentu bei sfera. Taip pat kartu su šiais plokštiniais kokliais rasta ir puodyninių koklių, dengtų žalia ir ruda glazūra, bei neglazūruotų koklių. Ten pat rasta apdailos detalių iš marmurizuotų klinčių, naudotų Valdovų rūmuose XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje.

Po supiltiniais sluoksniais ties $H_{\text{abs}} 91,30$ – $91,30$ m prasidėjo juoda durpinga žemė, kurios viršuje išsiskyrė aiškus XVI a. pradžios paviršius, buvo rasti keli Aleksandro denarai.

Palei Valdovų rūmus jau 1997 m. atkasta sudėtinga medinė konstrukcija. Iki šiol buvo neaiškus šios konstrukcijos P kraštas. Plote 11 buvo visiškai atkasta visa konstrukcija, buvusi tarp M 25 ir atitvarinės sienos. Paaikškėjo, kad jos plotis siekia apie 6 m. Visa konstrukcija buvusi apie 120 m^2 . Konstrukcijos paviršius rastas ties $H_{\text{abs}} 90,35$ – $90,45$ m. Konstrukcija palikta nesuardyta, tik iš daugumos

raštų paimti pavyzdžiai dendrochronologiniams tyrimams.

Į P nuo šios konstrukcijos rastas visas „miškas“ medinių polių, kurių viršus sutapo su medinės konstrukcijos viršumi (2 pav.). Į P nuo šių polių, už 15–17 m į P nuo M 25 P krašto prasideda apie 2 m gylio griovys. Į jį priversta griuvenų, kurios piltos iš V pusės. Atrodo, kad tai griovio, kuris buvo fiksuotas į P nuo rūmų P korpuso, V dalis. Jame tarp griuvenų rasti ir keli keturkampio skerspjūvio tašyti rasta su skylėmis ir jungtimis. Galbūt tai stogo konstrukcijos liekanos.

Žemiau medinių konstrukcijų viršaus tyrimų plotas sumažėjo. R–V kryptimi į P nuo medinės konstrukcijos buvo tirta 3 m pločio juosta nuo M 25 iki atitvarinės sienos. Taip pat nuo medinės konstrukcijos, palei atitvarinę sieną Š–P kryptimi buvo tirtas 10x3 m plotas. Šie abu plotai sudarė L formos perkasa, kurioje tyrimai vyko iki įžemio. Šioje perkasoje buvo išskirti trys XIV–XV a. horizontai.

Šiame plote rasta įvairių XIV–XV a. radinių, tarp kurių buvo gana daug odinių, metalinių (lanko ir arbaletos antgaliai, žiedai, šarvų plokštelės, apkalai, peiliai medinėmis kriaunomis ir vinys) (3–4 pav.), statybinės keramikos (lovinių čerpių, plytų, grindų plytelių) bei buitinės keramikos fragmentų. Taip pat paimta daugiau nei šimtas vienetų medienos pavyzdžių dendrochronologiniams tyrimams. Kaip ir palei visą P korpusą, taip ir tarp M 25 ir atitvarinės sienos medinių pastatų liekanų nerasta.

Kadangi 2004 m. buvo keičiama termofikacinė trasa, paklota 1964 m., tyrimai buvo atliekami ir šios trasos vietoje. Trasos dalis nuo posūkio į V iki Y rūsio pateko į plotą 11, likusi trasos dalis tirta atskirai. Šis tyrimų plo-

3 pav. Pasaginė segė iš ploto 11. *V. Abramausko nuotr.*
Fig. 3. Penannular brooch from section 11.

4 pav. Pentinas su odiniais dirželiais iš ploto 11. *V. Abramausko nuotr.*
Fig. 4. Spur with leather straps from section 11.

tas įvardytas kaip trasa I, visas jos plotas buvo 106 m². Dalis trasos buvo perkelta ir pakeista 1996 m., statant paminklą Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Gediminui. Likusi trasa buvo padalinta į dvi dalis: trasos P dalis, nuo termofikacinės trasos šulinio, esančio prie pat B. Radvilaitės gatvės, iki paminklo, ir Š – nuo paminklo iki trasos posūkio į V. Kadangi tyrimų plotas buvo griežtai apibrėžtas, o platesni tyrimai nebuvo numatyti, buvo padaryta tai, kas 1964 m. nepavyko A. Tautavičiui – atlikta išsami trasos fiksacija. Pastatų liekanos rastos ties H_{abs} 92,20–93,00 m.

Dar viena trasa (trasa II) buvo numatyta į R nuo trasos I. Čia turėjo būti paklotas van-

dentiekio vamzdis. Planuotas visos trasos ilgis turėjo siekti 110 m. Didžioji jos dalis turėjo būti paklota renovuojant jau esamą vandentiekio trasą. Naujai turėjo būti kasama tik trasos Š dalis (apie 20 m). Kadangi trasai buvo reikalingas 1,8 m gylis, tikėtasi rasti ir mūrinių pastatų liekanų. Trasos Š dalyje, nuo esamo vandentiekio trasos šulinio iki išilgai rūmų P korpuso einančio komunikacijų kolektoriaus, pakloto 2003 m. ploto 8 P pakraštyje, aptiktas vienas nežinomas mūras. Tai XIX a. statinio (tvoros?) pamatas, rastas 1 m gilyje, sumūrytas ŠR–PV kryptimi.

Į P nuo vandentiekio trasos šulinio jau 1–1,2 m gilyje pasirodė XVIII–XIX a. mūrų viršus. Kadangi esama trasa buvo paklota tik 1,4–1,6 m gilyje, tyrimus teko pradėti žemiau esamos trasos. Pradėję lišti mūrai vertė koreguoti ir trasos kryptį. Taip tyrimų plotas po truputi didėjo. Baigiant tyrimus bendras plotas siekė 330 m². Už 65 m į P nuo rūmų buvo surasta Žemutinės pilies gynybinės sienos dalis – M 41. Į P ir į Š nuo jos buvo rastos pastatų, statytų jau nugriovus gynybinę sieną, liekanos. Į P nuo gynybinės sienos rasta 4,2 m pločio akmenimis grįšta gatvelė, kurios centre buvo į R žemėjantis latakas. Į P nuo gatvelės rastos bent 3 pastatų liekanos. Į Š nuo gatvelės dar rasti bent 3 statinių fragmentai. Aiškėja, kad XVIII–XIX a. žemės paviršius čia buvo ties H_{abs} 92,20–92,40 m. Visi pastatai buvo nugriauti apie 1830 m., kai buvo įrengiama esplanada priešais tvirtovę.

Trasa III kasta į PR nuo Valdovų rūmų. Nuo Pilies gatvės pradžios iki Vilnelės tęsiasi XIX a. mūrinis kolektorius, į kurį suvestos lietaus nuotekų trasos. Į kolektorių buvo nutarta nukreipti ir lietaus bei drenažinius vandenį, surinktus į P ir R nuo Valdovų rūmų. Todėl dar 2002 m. tirtu ploto 5 PR kampe

buvo įrengtas šulinys. PR kryptimi nuo šio šulinio, iki vieno iš mūrinio kolektoriaus šulinių, esančio parke į R nuo Gedimino kalno, buvo suplanuota trasa III. Trasa buvo 100 m ilgio ir 5–7 m pločio (bendras tyrimų plotas – 680 m²). Kadangi buvo gautas leidimas nupjauti tik vieną medį, perkasa nebuvo stačiakampio plano. Iš pradžių teko apeiti medžius bei apšvietimo stulpus, vėliau daryti išpjovas. Visi darbai vyko tris sezonus, o medžiagos apibendrinimui prireiks dar kelerių.

Perkasa jau tyrimų metu buvo suskirstyta į tris dideles dalis: P (nuo mūrinio kolektoriaus iki pilies gynybinės sienos), centrinę (į Š nuo gynybinės sienos iki XVI a. tvenkinio) ir Š (XVI a. tvenkinio vieta bei į Š nuo jos iki pat 2002 m. ploto 5 P krašto).

Perkasos P dalyje iki gynybinės sienos po XX a. susiformavusiais sluoksniais apie 0,5 m gilyje rastas betoninis pamatas. Po juo prasidėjo supiltiniai sluoksniai, užpilti XIX a. 9 dešimtmetyje išlyginus tvirtovę supusius pylimus, užpilta ir į P nuo gynybinės sienos buvusi Vilnelės vaga. Vaga užpilta nuo salos, buvusios link Kirdiejų rūmų. Iki tol upės vaga buvusi gana švari. Supiltiniuose sluoksnuose rasta XVII–XIX a. radinių.

Už 16–17 m į PR nuo gynybinės sienos atsikalus mūrinį kolektorių buvo aptiktos ankstesnio medinio kolektoriaus liekanos. Mūrinis kolektorius, kurio viršus rastas 2,3 m gilyje nuo dabartinio žemės paviršiaus, buvo statytas šalia medinio kolektoriaus, kai kur jį ir sunaikinant. Medinio kolektoriaus viršus rastas 2,7 m gilyje. Kolektorius suręstas iš 20–30 cm skersmens rąstų. Jo viduje buvo 1x1,2 m dydžio ertmė, kuria link Vilnelės tekėjo vandenys. Kadangi šis kolektorius buvo pačiame perkastos pakraštyje, jis atsikastas tik 8 m². Prieš užkasant šį kolektorių bu-

vo paimti medienos pavyzdžiai dendrochronologiniams tyrimams.

Žemutinės pilies gynybinės sienos fragmentas, atkastas trasoje III, buvo įvardytas M 42. Jo išorėje kastas šurfas, kuriame maždaug 5 m gylyje pasiekta gynybinės sienos apačia. Gynybinės sienos viršus šioje vietoje mūrytas iš akmenų, o pati sienos apačia sumūryta iš plytų, rištų vendiniu rišimu. Panašu, kad kažkada mūrinė vendiniu plytų rišimu rišta siena buvo nugriauta, o vėliau atstatyta jau iš akmenų.

Atsikasus pilies gynybinę sieną paaiškėjo, kad pataikėme į 1955 m. V. Daugudžio tirtos perkastos P pakraštį. Kadangi 1955 m. buvo atsikastas gynybinės sienos viršus, virš jos sluoksniai permaišyti. Iš V. Daugudžio ataskaitos aišku, kad buvo bandyta lokalizuoti Žemutinės pilies bokštą, matomą XVIII a. brėžiniuose. Tačiau nei jam, nei mums jo aptikti nepavyko. Galima spėti, kad jis yra už kokių 10–15 m į PV nuo trasos III P krašto.

Į ŠV nuo gynybinės sienos, centrinėje trasos III dalyje rasti visiškai kitokie sluoksniai. Viršutiniai sluoksniai, supilti XIX a. pabaigoje – XX a., siekė iki 2 m. Juose rasta gana daug XVII–XX a. datuojamų radinių. Trasos III Š dalyje atkasta ir XIX a. tvirtovę supusio griovio dalis. Į ŠV nuo gynybinės sienos M 42 surastos dviejų statinių pamatų liekanos. Pirmojo statinio pamatai rasti šalia gynybinės sienos 2 m gylyje. Šio statinio PR kampas buvo virš jau nugriautos gynybinės sienos, todėl galima teigti, kad šis statinys buvo pastatytas jau XIX a. Už 7 m į ŠV nuo jos rasta jai lygiagreti siena. Gali būti, kad tai to paties statinio pamatų liekanos. Pamato plotis – 60–70 cm. Kitos sienos pamatai rasti už 3–4 m į V nuo gynybinės sienos. Ant šio statinio liekanų pastatytas XIX a. statinio PR sie-

nos pamatas. Pats statinys statytas XVII a. pabaigoje – XVIII a. Į ŠV nuo šio pastato ir (iš dalies) po šiuo pastatu 2004 m. rudenį buvo surasti žmonių palaikai. Iš viso 2004–2005 m. trasos vietoje fiksuoti 9 apardyti kapai. Sprendžiant pagal rastas įkapes, tarp kurių buvo ir Rusijos caro Aleksiejaus Michailovičiaus sidabrinės kapeikos, galima manyti, kad tai XVII a. vidurio palaidojimai, greičiausiai sietini su maskvenų įgula. XVII a. antroje pusėje – XIX a. šioje vietoje buvo pastatyta keletas statinių, kuriems kasant pamatus, šie kapai apardyti.

Trasos centrinėje dalyje, apie 22 m į ŠV nuo XVII a. pabaigos – XVIII a. statinio, 3 m gylyje rasta medinio vandentiekio trasa, einanti PV–ŠR kryptimi. Ją preliminariai būtų galima datuoti XVII a. Dar už 15 m į ŠV nuo šios trasos 3–3,5 m gylyje rasta akmeninio grindinio fragmentų. Šis grindinys ir giliau rasta medinio vandentiekio trasa buvo pakloti PV–ŠR kryptimi. Šiuos statinius preliminariai datuojame XVI a. pabaiga – XVII a.

Tarp šių trasų buvo rastas ir XVI a. pabaigos – XVII a. pradžios medinis kolektorius. Jis trasą III kirto R–V kryptimi apie 4 m gylyje. Kolektorius buvo 1–1,2 m pločio ir 60 cm aukščio, be dugno. Tai greičiausiai 2002 m. plote 5 ir 2003 m. plote 8 rasto kolektoriaus tąsa. Taip pat greičiausiai šio kolektoriaus galą, išvestą per gynybinę sieną, 1955 m. rado V. Daugudis. Su šiuo kolektoriumi tikriausiai reikėtų sieti ir trasos III Š dalyje rastą 3,5x3,5 m dydžio šulinį (rezervuarą?). Dar viena nuotekų trasa rasta tarp šio kolektoriaus ir XVII a. pabaigos – XVIII a. statinio. Tai apskrito skersmens raste ištašytas stačiakampis griovelis, pridengtas skeltine lenta.

Visų šių statinių, akmenimis grįsto kelio bei vandentiekio ir nuotekų trasų kryptis be-

veik identiška. Jie sukonzentruoti apie 10 m pločio ruože. Jei nuotekų trasos buvo nutiestos upės link, tai vandentiekis turėjo būti nutiestas link kažkokio pastato. Todėl galima spėti, kad šios komunikacijos buvo nutiestos arba link 1995 m. G. Rackevičiaus lokalizuoto Gedimino kalno P papėdėje stovėjusio gynybinio bokšto, arba link iki šiol nežinomo statinio, stovėjusio į V nuo bokšto.

Dar toliau į Š, trasoje III buvo atkastas XVI a. pradžios tvenkinys. Tai greičiausiai ne 2003 m. plote 8 surasto tvenkinio tąsa, o kitas tvenkinys. Abiejų tvenkinių konstrukcija ir statybos laikas, remiantis dendrochronologiniais tyrimais, sutampa. Kadangi trasa III kirto šį tvenkinį, paaiškėjo, kad tvenkinys – apie 12–13 m pločio, gylis buvęs apie 1,3 m. Tvenkinys užverstas XVI a. antroje pusėje. Jo viduje rasta daug lovinių čerpių, plytų, XVI a. plokštinių koklių bei buitinės keramikos.

Trasos III Š gale rasta medinė konstrukcija, kurios dalis buvo aptikta 2002 m. plote 5. Paaiškėjo, kad iki 2 m aukščio poliai sukalti į gruntą ir tarpusavyje sujungti išilginiais rąs-

5 pav. Trasa 3, XIV–XV a. medinis užstatymas, vaizdas iš P. V. *Abramausko nuotr.*

Fig. 5. Trench 3, 14th–15th century wooden structure, view from the S.

tais. Gal tai kelio, tiltelio ar kažkokios aikštelės dalis? Konstrukcija datuojama XVI a. pabaiga – XVII a.

Kitaip, nei į P nuo rūmų P korpuso, kur medinio XIV–XV a. užstatymo nerasta, į R nuo rūmų rasti 3–4 medinio užstatymo lygiai. Kaip ir 2002 m. plote 5, taip ir trasoje III aptikti XIV–XV a. medinio užstatymo lygiai (5 pav.). Po šių tyrimų aiškėja, kad XIV–XV a. Gedimino kalno P papėdė buvo gana tankiai užstatyta mediniais pastatais. Čia vyko intensyvus gyvenimas. Tyrimų metu rasta daug XIV a. pabaigos – XV a. pradžios datuojamų radinių. Gausu metalinių, odinių, medinių dirbinių, buitinės keramikos (6–7 pav.).

Ižemis pasiektas beveik visoje trasoje. Jo viršus svyravo tarp H_{abs} 88,40–89,00 m. Kultūrinio sluoksnio storis siekė apie 5–6 m.

Valdovų rūmų P korpuso tyrimai pradėti 1988 m. Nuo Valdovų rūmų atkūrimo pra-

džios 2002 m. daugiau ar mažiau tyrinėti visi P korpuso rūšiai, tačiau ne visus pradėtus tyrimus pavyko pabaigti. 2000 m. pradėtus tyrimus C rūšio PV kampe, kur ieškota ikigotikinio mūro M 4 R galo, teko labai greitai stabdyti. Statant rūmų liekanas saugančius gaubtus, pastatyta kolonos atrama išplėsti tyrimų ploto neleido. Tik nuardžius laikinus gaubtus ir padarius betoninę perdangą virš rūšio tyrimai buvo pratęsti. Rūšio C PV kampe 2006 m. buvo visiškai atkasta M 4 R dalis. Tai 4 m ilgio ir 2,2 m pločio pamatas, kuriam iškastos duobės kraštai buvo sutvirtinti lentomis. Tikėtina, kad tai M 4 R kontraforsas.

Taip pat C rūšyje buvo atliekami tyrimai ir palei rūšio Š pasienį. Ieškota kokių nors ankstesnių mūrų liekanų, tačiau nieko panašaus nerasta. Statant C rūšio R ir P sienas po pamatais buvo sukalti poliai. Poliai viršuje, skersai pamato buvo sujungti išilginiais rąstais. Po rūšio Š ir V sienomis polių nerasta. Šios sienos statytos nukasus dalį kalvos, todėl šioje dalyje nerasta ne tik statinių liekanų, bet ir ankstesnių nei XVI a. kultūrinių sluoksnių. Didesni ar mažesni tyrimai vyko visame rūšyje – apie 100 m² plote.

Tyrimai taip pat vyko P korpuso E ir G rūšiuose. E rūšyje buvo atlikti tyrimai ŠV kampe, kur anksčiau tyrimams trukdė dar viena laikinų atramų kolonos atrama. Tyrimai vyko apie 15 m² plote. Buvo patikslinta rūšio pertvaros vieta. Įžemis pasiektas ties H_{abs} 89,95 m, t. y. 1,15 m gylyje nuo paskuti-

0 5 cm

6 pav. Neaiškios paskirties odinis dirbiny su užrašu iš trasos 3. V. *Abramausko nuotr.*
Fig. 6. Leather artefact, of uncertain purpose and with an inscription, from trench 3.

nių rūšio grindų.

G rūšyje po 1992 m. tyrimų liko neištirtas rūšio V pasienis. Palikti sluoksniai rėmė išlikusį skliauto fragmentą. Pradėjus atkūrimo darbus skliautas buvo atremtas į atramas, o išlikę sluoksniai baigti tirti. Pasiekus I akmenų grindinio viršų, ties H_{abs} 90,90 m, tyrimai buvo sustabdyti. Bendrai tyrimai vyko apie 16 m² plote.

Vartų patalpoje R tyrimai buvo pradėti 2004 m., kai buvo iškastas šurfas rūšio ŠV kampe. Tyrimai buvo pratęsti 1996 m., tačiau dėl įvairių priežasčių jų pabaigti nepavyko. Perkasa buvo užpilta, ir tik 2006 m. pavyko tyrimus pratęsti. Tyrimų metu buvo kasamas visas patalpos vidus. Tyrimai vyko apie 100 m² plote.

Jau iš ankstesnių tyrimų buvo žinoma, kad ties patalpos viduriu Š–P kryptimi buvusi pertvara. Tyrimų metu patalpoje rastas tik vienas akmeninis grindinys. Į V nuo pertvaros jis bu-

0 5 cm

7 pav. Peilis medinėmis kriaunomis iš trasos 3. V. *Abramausko nuotr.*
Fig. 7. Knife with wooden scales from trench 3.

vo ties H_{abs} 92,40–92,65 m. Į R nuo pertvaros grindinys rastas ties H_{abs} 93,25–93,46 m.

Patalpos R P ir Š sienose yra po smaili-arkę angą. Per jas į rūmus įėjo vandentiekio trasos. Kaip ir rūmų vidiniame kieme bei į P nuo R patalpos, taip ir patalpos R viduje rastos medinių vandentiekio vamzdžių movos. Po griuvenų sluoksniais, kuriuos galime sieti su patalpos R statyba, yra apie 1 m storio kultūriniai sluoksniai, kuriuose gausu degėsių, molio, griuvenų. Pagal aptiktus radinius galima spėti, kad sluoksniai susidarę XVI a.

Palei patalpos R P ir V sienas rasti keli 5x5 cm dydžio nusmailinti kuoliukai. Jų viršus rastas ties H_{abs} 90,20–90,30 m. Maždaug iki tokio lygio P sienos P pusėje rastas ir M 25 viršus. Todėl galima manyti, kad statybos metu šie kuoliukai laikė pamatų duobės, į kurią buvo metami akmenys bei pilamas skiedinys, kraštus. P sienos pamatų perkasimas R patalpoje prasidėjo ties H_{abs} 92,50–92,70 m.

Po R patalpos Š siena, ties H_{abs} 91,00–91,50 m buvo pastebėta, kad mūras nėra vienalytis. Tai, kas 1994 m. šurfe atrodė tik pamato išplatėjimas, pasirodė besąs iki šiol nežinomas ikigotikinis mūras. Būtent ant šio mūro (M 39) ir stovi patalpos R Š siena. Tas pats mūras yra įkomponuotas ir į G rūsio Š sieną. Šio mūro (M 39) apačia rasta ties H_{abs} 90,00–90,20 m.

Maždaug ties H_{abs} 91,50 m prasideda juoda durpinga žemė. Tai XIV–XV a. sluoksniai. Juose rasta į P žemėjanti medinė konstrukcija. Tai savotiškas šlaito tvirtinimas, jau žino-

mas iš tyrimų G rūsyje bei į V nuo R patalpos. R patalpoje išsiskyrė bent du šlaito tvirtinimo lygiai. Atrodo, kad jų reikėjo, kol stovėjo M 39, bet dar nebuvo pastatytas M 25.

Tyrimų metu buvo nutarta išsiaiškinti, koks yra M 25 plotis. Palindus po patalpos R P siena priešais kontraforsą M 25A buvo pasiektas M 25 Š kraštas. Paaiškėjo, kad M 25 plotis yra 1,8 m.

Bendrai 2004–2006 m. P korpuse ir į P nuo jo tyrimai vyko apie 2000 m² plote. Surasta apie dvidešimties XIV–XIX a. mūrinių statinių liekanų. Padarytas kultūrinių sluoksnių pjūvis tarp Žemutinės pilies sienos ir Valdovų rūmų. Tyrimų metu rasta apie 30 tūkst. radinių. Taip pat paimta apie 800 medienos pavyzdžių dendrochronologiniams tyrimams.

EXCAVATIONS IN THE S PART OF VILNIUS LOWER CASTLE AND THE S BUILDING OF THE ROYAL PALACE DURING 2004–2006

Archaeological excavations took place during 2004–2006 in the S building and S of it in an area of about 2000 m². The remains of about twenty 14th–19th century brick structures were found (Fig. 1–2, 5). A cross-section was made of the cultural layers between the walls of the lower castle and the royal palace. About 30 000 finds were discovered during the excavations (Fig. 3–4, 6–7). About 800 wood samples were also taken for dendrochronological analysis.